

LAJTOS NÓRA

A tágasság trilógiája

Utószó Serfőző Simon *Fészekhagyók*,
Gyanútlanul, *Búcsúírás* című trilógiájához

LAJTOS NÓRA (1977) Debrecen

Serfőző Simonnak 80. születésnapja alkalmából
tisztelettel és szeretettel

Mélyen gyökereznek a népi irodalom fái. Szikes talajban, fekete jó földben vagy futóhomokos talajban is megállnak, ágaikat tartó törzseik barázdáin nem fog az idő fejszéje. Addig legalábbis bizonyosan nem, amíg lesznek, akik az alulról jövő valóságot, a kisparaszti életvitelt, az „ordító” mélyszegénységet írói műhelyükben képesek irodalmi anyaggá formálni. Az illyési puszták népe mellett a móríci hagyományból táplálkozó Sánta Ferenc „hétkrajcáros” novellái is a paraszti életmódról adnak tűpontos képet, ahol is a gyermeki nézőpontból megképződni látszik a szegénység narratívája. A vidék szociografikus megfestése a 21. századi magyar prózairodalomban is megtalálható: Rott József a Sárrét zárt világát rajzolja meg a *Csaposok, cselédek, csavargók*ban, a szolgálók és kiszolgáltatottak kövé nehezült életét. Oláh János az Örvényes partjáról ad múltidéző képet a *Száműzött történetekben*, Borbély Szilárd *Nincstelenség*-jei Túrricséről. A tévesítésbe belerokkant parasztlakó életét már Sánta és Oláh János is témává avatták műveikben, Borbélynál is megkerülhetetlen „szociológiai díszlet”, akár csak Serfőző Simonnál, aki a Zagyva-parti tanyavilág betagozásáról ír lélekemelő elszántsággal a *Gyerekidőben*.

Serfőző Simon másról is ír: a fészekhagyók otthontalanságáról (*Fészekhagyók*), a megfigyelték (*Gyanútlanul*) küszködő hétköznapijairól, a korral együtt járó betegségek elviseléséről és a gyász kínzó elviselhetetlenségéről (*Búcsúírás*). A lírikusként induló, szárnyaló és ma is tevékeny Serfőző Simon trilógiában gondolkodó éneke a *Gyerekidő* (Püski, 2002) után két évtizeddel egy újabb prózahármassal jelentkezik: ugyanis a korábban már megjelent *Fészekhagyók* című kisregényét felvette a Püski Kiadó legújabb kiadványába két másik, a Széphalom Könyvműhely 2014-ben *Semmi sem úgy van* címmel megjelent, s mostanra *Gyanútlanul* címűre változtatott, és egy már publikált hosszú elbeszéléssel (*Búcsúírás*, Agria, 2022. tavasz) együtt. Serfőző Simon prózai életműsorozata így lesz teljes, kerek egész. A *Fészekhagyók* részben fikciós regényében egyes szám harmadik személyű narratori pozícióban mesél az író, majd a *Gyanútlanul*-ban első személyben, mígnem el nem jutunk az író öregkoráig, ahol nagyon tud fájni a társ elvesztése, a halál tartó magány vizionált képe. Egyre mélyebb regiszterű epikus hangot üt meg műveiben Serfőző Simon, ugyanakkor mélyre szántó lélekábrázolása 21. századi prózánk élvonalába emeli műveit.

AZ OTTHONTALANSÁG ALLEGÓRIÁJA

(*Fészekhagyók*)

„Megtart e föld, s fölemel, / arcunkat fölmutatja az ég.”

(*Végvidék*)

„Az igazi Tamási nem az ég, hanem az OTTHON felé vezető utakat kereste” – fogalmaz *Ábel kacagása és szomorúsága* című, szép ívű esszéjében Sütő András. Az igazi Serfőző-prózáról is ez mondható el: az otthoni miliő, a zagyvarékasi anyaföld és az anyanyelv tisztelete és szeretete mindennél fontosabb értékrelevancia Serfőző Simonnál.

Fészekhagyók című művét a Kortárs folyóirat közölte folytatásokban a 2008. szeptemberi és októberi számában. A címhasználatról jegyzi meg Bakonyi István, a *Serfőző-életmű* monográfusa, hogy „az életképességet és egyúttal a kivetettséget is hangsúlyozza” (*Serfőző Simon*, kismonográfia, Antológia, 2012). A *Fészekhagyók* szakít a *Gyerekidő* első személyű elbeszélő szerepével, és ezáltal máris megkonstruálódik a távolságtartó perspektíva, az *idegenség* topológiai alakzata, amely a kisregény több pontján is feltűnik. Az otthontalanság-idegenség koordinátái jelölik ki azokat a térbeli síkokat, amelyek a szülőháza és a fővárosi élet kettősségében válnak értelmezhetővé. Az idegenség irodalomtudományi fogalomhasználatáról mára már szinte könyvtárnyi anyag szól. Antropológiai nézet, hogy az egyénnek önmegismerés céljából idegenbe kell távoznia, mert csak idegenben találhat rá belső-külső sérülékenységre. Ennek legfőbb toposza az utazás. A *Fészekhagyók* főhőse sem tesz egyebet, mint a fővárosba utazva talál rá önmagára.

A regény legelején máris egy tizenhét éves fiatal fiút látunk, akiről kiderül, hogy tanulási nehézségei miatt vág neki a világnak: „Mások is *mentek világgá*, úgy gondolta, megy ő is utánuk – ha már nem folytatta a tanulást.” Majd később ismét ez a meseszerű nyelvi formula ismétlődik meg: „Könynyekben mehetett *Pestre, világgá* azokkal együtt, akik előtte már ilyen-olyan módon megmenekültek a közös életbe kényszerítés elől” (kiemelések tőlem – L. N.). A zagyvarékasi tanyavilághoz képest Budapest valódi *világváros*ként jelenik meg a fiatal regényhős képzetében, ahová munkát vállalni kényszerült. Ennek a „kényszerültségnek” is megvannak a verbális kifejezőeszközei, amikor például első albérletében, a rokon Piros nénjénél ágy híján a földön kényszerül aludni: „Csak jobb otthon, gondolt bele, ha nem is járnak villamosok a házak között, se troli a kövesúton. S ha sok sarat kell is menni, nem úgy, mint itt. Náluk a nyári konyha is tágasabb, mint ez a szoba. [...] Nem is jött volna ide, ha a muszáj nem *kényszeríti el*” (kiemelés tőlem – L. N.).

Időközben új helyszín jelenik meg a műben: egy új albérlet, amelyet Piros néne keresett a fiúnak. Egy idős házaspárnál egy szintén fűtetlen szobában találja magát, ahol ismét hazagondol: „Jó lett volna az ágyat is valamivel meglangyosítani: palack meleg vízzel, forró téglával, mint otthon.” Az otthontalanság motívuma itt kerül ismét előtérbe: „De ez nem az otthona.” Fájdalmas felismerés ez a még félig gyermek, félig fiatalember részéről.

A harmadik albérlet egy újabb bugyra volt a földi pokolnak, amit meg kellett járnia: az özvegyasszonynál csak egy rozoga ágy jutott neki, s itt is hideg volt, mint az ebkunyhóban. Csak a hazagondolás töltötte el némi melegséggel: „Mióta nem volt otthon! Kellene tiszta alsóruha, tiszta törölköző, ki tudja, mi még. Egyébként is vágyott már haza. A kis copfos lánnyal is jó lenne találkozni. Szeretett rá gondolni. Az ölelésére. Tele volt jó érzésekkel iránta.” Itt lép be a történetbe először a szerelem érzése, ami majd egyre dominánsabbá válik a regény alakulástörténetében. A mű időkezelése lineáris: megtudjuk, hogy három hete volt távol otthonától a fiú. És hogy a szerelmével, Rebikével nemrég betöltötték a tizenhetedik életévüket. Itt egy kis időre „elkanyarodik” a történetmesélésben a narrátor, és felidézi a fiúban apja beléptetési „ceremoniáját” egy kocsmában, ahol annyi bort itattak vele, sőt öntöttek le a torkán, hogy bevizelt, majd aláírta a papírt, de soha nem vette fel a munkát a téészenben. Az otthontalanság-idegenség érzése csapta meg ismét: „Látta az anyja fáradt arcát, látta odakint a kiüresedett udvart. Üresnek érezte belül a házat is. Oda van belőle a valamikori melegség. Úgy érezte, mintha *idegen* lenne itthon, mintha ez se az *otthona* lenne” (kiemelések tőlem – L. N.).

A regény második része egy időbeli kontúrozással kezdődik, melyből kiderül, hogy másfél év telt el. Ezalatt végre tekerccselő álláshoz jut Gazsi, ami már igencsak megbecsülendő munka. A magánélete is harmonikusan alakult: egy új, közös albérletet vettek ki, amely szolidaritásában eltörpült a szerelem érzése mellett: „A két fiatal ekkor jutott tudatára, hogy hol is kezdik ők az életet. Hogy egymáson kívül semmijük nincs. Mégis milyen gazdagok, hogy szeretik egymást! Hiszen hiányt semmiben nem éreznek. Akkor meg? A boldogságon kívül mi kellene még? Az meg ott van bennük. Mindennél többet ér.” Eme fenti romantikus életfelfogás határozta meg a továbbiakban is szerény-ségüket és szegénységüket.

Ahogy a regény utolsó nagyobb mozzanata is. Felgyorsulnak az események. Az anyja felutazik a fiához Pestre, hogy tudassa vele: az apját baleset érte a gáton, súlyos sérüléssel fekszik a kórházban, és mindig őt kérdezi. Gazsi az állandó túlórázásaival sem éri be önmagát, pontosabban elkészik: mire végzett volna a munkájával, hogy hazautazhasson beteg apjához, már csak

a gyász hírére kapja. A legutolsó fejezet részben ismét feltűnik Piros néne, aki megszólja a koporsót („Pesten csak szebbeket árulnak, na!”), de nyomban el is szégyelli magát („De azért biztosan drága lehetett”).

Az író a legszívszorítóbb esetet hagyta a mű végére, amelyben egy szem tehénüket hajtják a vágóhídra. Ez a tehén családtagnak számított a családnál, s most az apa elvesztése után még tőle is meg kell válniuk. Ekkor lélekrajzó zokogásban tört ki az anya, mire válaszul egy fájdalmas tehénbögés szól messziről: „Mikor elhaladtak valamедdig, visszafordította fejét szegény jószág, mintha megérezte volna, hogy utoljára látja az istállót, az udvart, gazdáját a töredezett kerítés mellett. Elbődítette magát, ami inkább hatalmas ordítás volt, fájdalmas búcsúzás, talán a falu másik végén is hallani lehetett. Azon túl is. Mindenütt a világban.” Ez a keretes befejezés teszi igazán emlékeztetővé a regény záró képét. Egy hosszúra nyújtott premier plámban ér véget a mű, amelyben a *világ*-méretűvé felnagyított tehénbögés eggyé válik az anya sírásával. Gázsiból felnőtt férfi válik, apja halálával hirtelen következik be „emberavatása”, hogy aztán a következő kisregényben ismét felfedezhesse eddig nem ismert képességeit.

„KI VAGYOK ÉN?”

(*Gyanútlanul*)

„Most tudom már, / mire szántak engem. / Miért szervezték be / a csendet is, / hogy utánam füleljen, / gallyat a fán, hogy figyeljen.”

(*Most tudom már*)

A *Gyanútlanul* című kisregény főhőse egyes szám első személyben meséli el élettörténetét, amelyből kiderül, hogyan lett egy ártatlannak hitt, baráti viszonyt tettető személy megfigyeltje. Jani huszonnyolc év körüli fiatalember, aki huszonhét hónapnyi katonai szolgálat teljesítése után „elcsalja” a továbbképzésre szóló katonai behívóját. Hogy ez miként következett be, hogyan lett belőle megfigyelt, ezt a folyamatot érdemes megfigyelnünk.

Az egész történet kérdések sorozatával indul: „Mit tettem én?”; „Kinek járt el a szám?”; „Ki süghatott be?” Majd mindjárt a kisregény legelején megtudhatjuk, miért is válhatott kiszemelt „áldozattá” a főszereplő: „A jelentésben még azt is olvashattam, hogy szándékosan nem hagytam meg a címet, hol tartózkodom majd, nehogy a behívó papírral a postás megtalálja.” Egy retrospektív történetmesélés következik ezek után, amely nem áll másból, mint a múlt eseményeinek feltárásából. Ahogyan a főhőstől, Janitól értesülünk róla: az, hogy Guszti pajtás nem volt igazi barát, hanem a rendszer fizetett besúgója, „csak hosszú évek múlva derült ki”.

Valójában az egész mű egy miskolci bérház felújításának története. Az idegenségérzet itt is mellbevágóan jelenik meg: „*Idegennek* éreztem magam, szokatlannak mindent, ami körülvett. S kilátástalannak is. Amire ráesett a szemem, az csorba volt, törött, görbe, el volt hajolva. Meg kell javítani az ajtókilincset, a billegős küszöböt megszögelni, a falakat lemosni, utána festeni, a villanyfogókat felszerelni drótjával együtt, mert kitépték a mennyezetből.” Ez az idegenség tovább fokozódik a műben. „Mitőlünk elvették a földeket, helyette kaptatok lakást – írta levelében apám. Kaptunk, gondoltam, meg hozzá *idegenséget, idegen munkát*” (kiemelések tőlem – L. N.).

Az a tény, hogy megfigyeltté vált, keserűséggel tölti el a címszereplőt, hiszen ez egy újabb csalódása a korabeli rendszerben. Társadalmi hovatartozása is bizonytalanná válik, mély identitás-zavarral küzdve éli mindennapjait, melynek pszichológiai feltérképezésére még ő maga sem vállalkozik, csak teszi a dolgát, hiszen mást nem tehet. Ebben a kisregényében Serfőző Simon egy olyan aktuálpolitikai esettanulmányt ír meg, amelyben a lélekrajz finom árnyalatait is képes megmutatni a főszereplő által. Számtalan, belülről érkező kérdéssel feltevésével szinte észrevétlenül görgeti előre az eseményeket. Ritka, serfőzői narrációs technika ez, de hatásos, hiszen nem laposodik el az elbeszélés, sőt, még haladunk is előre a történetmesélésben. Az intonáció váltakoztatása a műnek csak előnyvé válik. A „Ki vagyok én?” kérdésben pedig ott artikulálódik a „senkiség” tapasztalata, amelylyel mindannyiúnknak számolnunk kell.

A „ZUHOGÓ IDŐ” NYOMÁBAN

(Búcsúírás)

„Betegségek, akik vagytok, / mit tegyek, nektek jó legyen?”
(Ellenetek)

A trilógia harmadik része valójában egy hosszú elbeszélés, amelyben az író a hatvanas éveiben járó énjét idézi fel, amikor is szembesülnie kellett betegségével, illetve második felesége, Anga Mária (1955–2021) betegségét és haldoklását írja meg. A *Búcsúírás* modern konfesszió: vallomás a halálos kórról. Betegségkrónikának is nevezhető, amennyiben valóban pontról pontra haladva kapunk képet a betegségek felismeréséről, a gyógykezelések és a haldoklás stációiról. A 20. század magyar irodalmában Karinthy Frigyes *Utazás a koponyám körül* című regényét említhetjük meg elsőként, amelyben az író szisztematikusan írta le agyműtétjét. Hajnóczy Péter *Embólia kisasszonyról* ír rövid novellát, majd a kortárs irodalomban egymást érik ezek a betegségkrónikák: Nádas Péter *Saját halál* (2004), Nagy Gáspár *Sárfelirat* (2007), Dobozi Eszter *Túl a rákbarakkon* (2008), Gál Sándor *A rák évada* (2010), Eörsi István *Betegségemről* (2014), Petrőczy Éva *Szürkeháj* (2014), Esterházy Péter *Hasnyálmirigynapló* (2016), Ágh István *Utolsó figyelmeztetés* (2020) című művek sorába léptethető Serfőző Simon *Búcsúírása* is.

A *Búcsúírás* első (számozott) része az író betegségének dokumentációja, a második rész a felesége kálváriájáé, míg a harmadik, mindössze tizenhárom mondatnyi (ebből hét kérdő mondat) befejező rész az egyedül (meg)maradás fájdalmas törvényszerűsége, „a zuhogó idő” codája.

Serfőző Simon az önéletrajz dokumentumszerű aprólékosságával és hitelességével írja meg vészes vérszegénységének történetét. Az élet-halál harcot is megvívni kényszerült szerző a vidéki kórház után egy fővárosi intézménybe kerül, ahol a felesége mindig mellette volt. Az Írószövetség Király utcai székházában lakott, amikor éppen nem két széket összetolva aludt a férje mellett a kórteremben. A nagybeteg író közben saját gondolati démonjaival küzdött: „Felmerült bennem, azért kell járnom most a vizsgálószobákat, kórházakat, mert a válásom miatt ez a büntetésem. Csakhogy én már előtte is jártam a magam kálváriáját, nem most kezdődött, és nem a lélegeztetőgépre kerüléssel. Mert egyszer csak azon találtam magam. Azt se hagyjam ki az életemből!”

A Király utcai Írórezidencia nyilvánvalóan csak átmeneti megoldás volt, onnan albérletbe vándoroltak, majd közös döntés alapján eladták az egri házukat és a zagyvarékasi földet, hogy otthonra leljenek egy kispesti lakásban. De ekkor már Anga Mária súlyos gerincfájdalmakkal küzdött. Kiderült, hogy pokoli kínját csigolyarepedés okozza, ugyanakkor melldaganatot is diagnosztizáltak nála. Innen veszi kezdetét a feleség pokoljárása, küzdelme a gyógyíthatatlan kórral, harca a halállal.

Végül az egyik éjszaka megkezdődött a felesége agonizálása, majd halála. A csontrák újabb áldozatot szedett. Az író magára maradását a nagyvilágban annak kettősségében élte meg: „Kiüresedett előttem a világ. Ugyanakkor ki is világosodott.” Olyan kérdések rohamozták meg, mint hogy: „Ez az ösztön, életakarát honnan van bennem? Honnan, amivel az ember úrrá tud lenni az elmúláson? Ez az, amivel győzni képes a halál felett?” Serfőző Simon képes volt elfogadni a pirulakeserű valószínűségeket. Nem vált megkeseredett emberré, elnémult, a csendet választó alkotóvá, hanem ma, nyolcvanévesen is köztünk tevékenykedik, ír. Ír a múlttól, a jelenről a jövőnek. Hatalmas élettapasztalata, a traumák sorozata ösztönzi írásra, műveinek kiadására.

•

Serfőző Simon Kossuth-díjas költő, író, szerkesztő, kendőzetlen őszinteséggel beszél ifjú- és leánykora hajnalpír-sugarairól, hideglelő-szerelmes éjszakáiról, vállfájdító munkás nappalairól s öregkora betegségviadaláról. Harcot vívott a társadalom háromfejű sárkányával: a szegénységgel, a beszerkezéssel, a kiszolgáltatottsággal. De jól látja Bertha Zoltán, aki *A Serfőző-életmű dimenzióit* kutatta nagy formátumú tanulmányában, hogy „a valahai paraszti létküzdelem, a falusi-tanyasi nyomorúság és nekifeszülés megélése éppen nem szűkösséget jelent – ellenkezőleg: a szegénységben, a szegénység ellenére is megvalósuló és föltáruuló emberség, emberi teljesség átérzésére tanít. Ahol holddal világítottak, ott az emberlét metafizikai és kozmikus dimenziói nem

válnak el a hétköznapi erkölcsiség, az érzelmi bensőség, a szellemi készenlét legtisztább lehetőségeitől” (Kortárs, 2008/10). És ahonnan az utolsó tehén is hangos bőgéssel hagyja el a tanyasi udvart, ott a földközeli ember fájdalma is fájóbb mindennél a világon. Ez a tágasság poétikája. A vén diófa árnyékában üldögélő öregség pedig csak annyira rövidlátó, amennyire nem veszi észre a fejfán a penészfoltot, mert minduntalan a földön látja meg a mennyországot, és büszkén vallja: „Otthon voltam ezen a földön, / alatta is otthon leszek, azt remélem” (Serfőző Simon: *Otthon voltam*, Kortárs, 2014/7–8).

**M. KISS MÁRTA, Részlet a „Hallod, amit láatsz?” projektből, 2022,
sár, enyv, olaj, tojás, majonéz, 23x23 cm**

